

TOKAT YÖRESİNDEKİ SÜNNİ VE ALEVİ TOPLULUKLARINDA HALK DİNDARLIĞININ BİR BOYUTUNU OLUŞTURAN ZİYARET İNANÇ VE UYGULAMALARINDAKİ BENZER VE FARKLILIKLAR

Y.Mustafa Keskin*

Anadolu'nun en eski kültür ve uygarlık merkezlerinden birisi olan Tokat'ın Türkleşmesi ve İslamlaşmasında, hiç şüphesiz adına daha çok, *Horasan Erenleri, Gazi-Alperenler* veya *Veliler* dediğimiz şahısların rolü oldukça büyüktür. Yöre halkı, bölgeyi Türkleştirip İslamlaştırırken, burada bulunan ve çoğunun adı bilinmeyen mezar ve türbelerin her birisini bu isimsiz kahramanlara atfetmek suretiyle onlara karşı vicdani sorumluluklarını yerine getirmekle kalmamış, bu yeni coğrafyadaki bir takım dağlar, ağaçlar, sular ve kayaları da -daha çok İslam öncesi inançlarından kalan alışkanlıklarıyla- kutsayarak bölgenin her karışına kendi dinî-kültürel damgalarını vurmuşlardır. Tokat yöresinde bu şekilde oluşmuş pek çok ziyaret yeri mevcuttur.

Günümüzde Tokat nüfusunun tamamı Müslüman'dır. Yöredeki kültürel ve dinî yapı, Türk-İslam kültürüyle şekillenmiştir. İldeki dinî ve din dışı inançlarda, gelenek ve göreneklerde farklı mezhep olgusundan (*Sünnî-Alevî*) kaynaklanan değişik uygulamalara rastlanmaktadır. İldeki en yaygın dinî-sosyal olgulardan birisi de ziyaret olgusu olup, bu olguya il coğrafyasının her noktasında sıkça rastlanmaktadır. Özellikle *Alevilere* ait her yörede mutlaka en az bir ziyaret yeri mevcuttur. Şüphesiz ki ildeki gerek *Sünnî* ve gerekse *Alevî* kültür sahalarındaki ziyaret yerleri ve bunlarla ilgili inanç ve uygulamaları arasında büyük benzerlikler olmasına karşın, önemli farklılıklar da mevcuttur. Burada hemen şunu belirtelim ki, Tokat, ziyaret yerlerinin çokluğu açısından Anadolu'nun en önde gelen illerinden birisidir. Ancak, bizim bu makaledeki amacımız, tüm bu yerlerin tamamının dökümünü yapmak değil, ildeki farklı kültür sahalarındaki ziyaret yerlerinden konumuza açıklık kazandıracak en tipik olanlarını vermek ve buradan yola çıkarak, ildeki farklı mezhep kültür sahalarındaki ziyaret olgu, inanç ve uygulamalarındaki bir takım benzerlik ve farklılıklar hususunda bazı tespitlerde bulunmaktır. İşte, makalemizin konusunu da söz konusu benzerlik ve farklılıklar oluşturmaktadır.

Şüphesiz ki, söz konusu ziyaret olgusu olunca, ziyaret teriminin ve ziyaret olgusunun yapısal ve fonksiyonel analizi üzerinde durmak ve söz konusu olgunun tarihî, dinî ve kültürel boyutlarını ortaya koymak gerekmektedir. Ancak biz, daha önceki çalışmalarımızda bu konu üzerinde durduğ-

* Yrd.Doç.Dr., Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı.

muz için, tekrara yer vermemek amacıyla makalemizde bu konulara ayrıca girmeyeceğiz¹.

1- Yöredeki Sünnî ve Alevîler'in Rağbet Ettiği Belli Başlı Ziyaret Yerleri

Şeyh Şirvani: Tokat merkezde, kendi adını taşıyan mezarlık içerisinde etrafı taş duvarlarla çevrili lülüt adı verilen bir ağaç altında olup, üzeri açıktır. Mezarlık önündeki tabeladan öğrendiğimize göre, asıl adı Abdülmecid bin Veliyüddin ibn-i Alaüddin Şirvani'dir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ancak, mezar önündeki tabelada H. 972(M. 1564)'de Tokat'ta taun (veba) hastalığında öldüğü ve Halvetiye Tarikatı'nın şeyhlerinden olduğu yazılıdır. Ulemadan biri olan Abdülmecid Şirvani, Zile de Medfun Muharrem Efendi ile, onun Sivas'ta medfun bulunan kardeşi Şemseddin Sivasî'ye hocalık etmiştir. Ayrıca, otuzdan fazla manzum ve mensur eserin sahibi mutasavvıf bir şairdir.²

Sünnîler ve Alevîler tarafından çeşitli dilek ve maksatlarda, Perşembe günleri öğleden sonra, bayram günlerinde ve kutsal gecelerden önce ziyaret edilmekte ve kuran okunmaktadır. Bazen dileğin kabul edilmesi gayesiyle yanındaki ağaçlara çaput bağlanmakta ve ilerideki duvarın dibinde mum yakılmaktadır. Ancak, tekkeşinin verdiği bilgiye göre mum yakma ve çaput bağlama gibi uygulamalara daha çok Alevîler rağbet etmektedirler.³

Nurettin bin Sentimur Türbesi : Tokat merkezinde, Sivas caddesi üzerindeki yolun sağında bulunan türbe, 1314 tarihli olup, İlhanlılar dönemine aittir. Kare biçimli türbenin üstü mahuti olup, üç penceresi ve bir kapısı vardır.⁴ Kitabesinden, Moğol ricalinden Nureddin ibni Sentimur olduğu anlaşılan zatın, halk arasında Timur'un oğlu olduğuna inanılmaktadır.

¹ Buradaki makalemize konu olan ziyaret yerleri, *XX. Yüzyılda Tokat'ın Sosyal ve Kültürel Yapısı*, adlı doktora çalışmamız kapsamında, yörede yaptığımız saha araştırması esnasında bizzat katılımcı gözlem ve buralara ilgi duyanlarla yaptığımız mülakatlar neticesinde inceleme imkanı bulduğumuz bir çok ziyaret yerinden çok az bir kısmını kapsamakta, ancak olaya yeni bir boyut kazandırmayı amaç edinmektedir. Zira söz konusu çalışmada, ildeki ziyaret yerleri (Sünnî ve Alevî kesimlerde bu gibi kutsal kabul edilen yerler ve onlarla ilgili inanç ve uygulamalar arasındaki benzer ve farklı yönlere girilmeksizin) bütün olarak verilmiştir. Ziyaret olgusunun yapısal ve fonksiyonel analizi, söz konusu olgunun tarihi, dîni ve kültürel boyutları ve yöredeki ziyaret yerleri ve bunlarla ilgili inanç ve uygulamalar hususunda daha geniş bilgi için bkz. Y. Mustafa Keskin, *XX. Yüzyılda Tokat'ın Sosyal ve Kültürel Yapısı*, İnönü Üniversitesi Sos. Bil. Enst., (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 1999, s.173-241

² Müjgan Üçer, "*Tokat Efsaneleri İnanışları*", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Ankara 1987, s.228

Kaynak Kişi (bundan sonra K.K. şeklinde verilecektir): Mustafa Yılmaz ,1946 Tokat doğumlu, okur-yazar, Tokat'ta oturuyor, tekkeşin

⁴ M. Üçer, a.g.m., s.223

Halk arasında, bir vali tarafından yıktırıldığına, ancak daha sonra rüyasına girdiği için bu vali tarafından tekrar yaptırıldığına inanılmaktadır⁵

Türbe, daha çok Salı, Perşembe ve Cuma günleri çocuğu olmayanlar, yürüyemeyenler ve değişik hastalıklar için Sünnî ve Alevîler tarafından sıkça ziyaret edilmekte, bazen türbenin pencereleri önünde mumlar yakılmakta ve buraya bulgur bırakılmakta ve dilekler tutulmaktadır. Dilek yerine gelince “*Lokma tatlısı*” yapılıp oradakilere dağıtılmakta, ayrıca pencere önlerine bulgur bırakılmaktadır.⁶

Kaplıca: Örtmeliönü Mahallesi, Hacı Hasan Bölüğü 56 No’lu evin arka tarafındaki kavak ağaçlarının altında, etrafı ve üzeri beton ve duvarla çevrili, havuza benzeyen büyükçe bir su gözesidir.

Eskiden, bilhassa Ermineler tarafından her ayın ilk çarşambasında ziyaret edilmekteydi. Yine eskiden burada bir kızın mezarı olduğu, daha sonra nerede olduğu bilinmediği ve sır olduğu söylenmektedir.⁷ Günümüzde, daha çok söz konusu mahallede ikamet eden Alevî-Bektaşî zümreleri tarafından Perşembe günleri, dilek dilemek, ve başta baş ağrısı olmak üzere çeşitli hastalıklar için ziyaret edilmekte, girişin sağındaki duvarda mum yakılmakta, dilek dilenmekte, bu amaçla dilek için taş yapıştırılmakta ve suyu şifa niyetine içilmektedir. Bazen buradan alınan suyla evlerde banyo yapıldığında çeşitli hastalıklara iyi geleceğine inanılmaktadır.⁸

Rifat Dede: Samyeli Mahallesi, Ali Mezarlığı içerisinde etrafı iki metre yüksekliğinde demirlerle çevrilmiş, üzeri açık bir mezarda medfun olup, Çelebilerden bir Alevî dedesidir. Ölüm tarihi 1954’tür.

Günümüzde özellikle Tokat merkezde oturan Alevîler tarafından (daha çok Söz konusu mahallede iskan eden Bektaşîler tarafından) her dilek için, daha çok Perşembe günleri ziyaret edilmektedir. Ziyaretine gelenler mezara yaklaşınca elleri ve dizleri üzerine çökerek mezara yaklaşmakta, mezarın yanına gelince mezarın ayak tarafından başlayarak ellerini mezar taşına sürmekte ve onu öpmektedirler. Dileklerin kabul olacağı ümidiyle mezarı çevreleyen duvarlarda özel olarak hazırlanan mumluklarda mumlar yakılmakta, burada bulunan ve kutsal sayılan ağaçlara çaput bağlanmakta, taş yapıştırılmakta ve evde özel olarak yapılan börekler buradaki çocuklara dağıtılmakta, bazen de mezar üzerine bırakılmaktadır. Ayrıca mezarlığın yanındaki su da kutsal kabul edilerek içilmektedir.⁹

⁵ H. Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara Ün. İlah. Fak. Yay., Ankara 1967, s.287

⁶ K.K: Şener Uslu, 1959 Mersin doğumlu, lise öğretmeni.

⁷ Muharrem Türkmen “*Tokatta Yatırlar Ziyaretler I*” Sivas Folkloru, S.33, 1975, s.15; M. Üçer, a.g.m., s.227

⁸ K.K: Raziye Delen, 1964 doğumlu, kaplıca yanındaki ev sahibi

⁹ K.K: Zihni Kuru, 1930 doğumlu, mahalle sakini

Bal Dede: Tokat merkez ilçeye 17 km uzaklıkta bulunan yaklaşık 300 haneli Büyükyıldız Köyü'nün (Sünnî köyü) 300 metre kadar kuzeyindeki bir tepe üzerinde kare planlı bir bina içerisinde medfundur. Bina oldukça sade olup, betondan yapılmıştır. Türbe içerisi halılarla döşenmiş, ve buraya tesbih ve seccadeler bırakılmıştır. Tahta sandukanın üzeri yeşil bir bez ile örtülmüştür. Tarihi şahsiyeti hakkında hiç bir bilgi bulunmayan zatın, Horasan Evliyalarından olduğuna inanılmaktadır. Bu zat için şöyle bir rivayet anlatılmaktadır. Kıbrıs harbini müteakip köye gelen bir subay Bal Dede'yi sorar. Köylü, köyde böyle bir şahıs olmadığını söylediklerinde subay şaşırır ve: "Nasıl olur? Biz onunla Kıbrıs'ta Rumlar'a karşı savaştık. Savaş bittikten sonra kendisini ziyarete gelmemi söyledi." diyince, köylü bunun Bal Dede olduğunu anlar. Söz konusu şahıs ile ilgili anlatılan bir başka rivayet de, mezarın yanında yatan yaramaz bir adamı yandaki dereye fırlattığı şeklindedir.¹⁰

Köylüler tarafından daha çok mübarek günlerde ve dinî bayramlarda ziyaret edilmektedir. Havalar kurak gittiğinde yağmur duası burada yapılmakta, bu amaçla alınan ortak kurbanlar kesilerek pişirilen yemekler topluca yenilmektedir. Ayrıca bazen çeşitli dileklerle ziyaret edilmekte, çok seyrek de olsa türbe camının önünde mum yakılmakta ve türbe dışındaki ağaçlara bez-çaput bağlanmaktadır. Çok nadir de olsa türbe dışında bulunan büyükçe bir taş dilek taşı yapıştırılmaktadır.

Türbenin 50 metre kadar ilerisinde bulunan oldukça yaşlı bir sakızlık ağacının köküne yakın bölgedeki oyugun, Bal Dede'nin oturmasıyla meydana geldiğine inanıldığından, bu ağaç da kutsal sayılmakta ve buraya oturulunca, bel, baş ve bütün vücut ağrılarının geçeceğine inanılmaktadır.¹¹

Ayır Ziyareti: Merkez ilçeye 5 km uzaklıktaki bir Alevî (Bektaşî) Köyü olan Akyamaç Köyü'nün zirvesinde, ağaçlarla çevrili küçük bir düzlük içerisinde, kocaman bir mahlep ağacının altında, etrafı taşlarla çevrili üzeri açık bir mezardır. Bu mezarda yatan zatın tarihi şahsiyeti hakkında bir bilgi olmamasına rağmen, köy halkı tarafından bir Alevî dedesi olduğuna inanılmaktadır. Mezar, define avcıları tarafından tahrip edilmiş, daha sonra tekrar onarılmıştır.

Burası, özellikle 6 Mayıs Hidrellez gününde, çevre Alevî köylüleri ile beraber ziyaret edilmekte ve bir çok kurban kesilmektedir. Etlar, bulgurla beraber büyükçe kazanlar içerisinde pişirilmekte ve oradaki ziyaretçiler tarafından (kadın-erkek beraberce) yenilmektedir. Ziyaret, çocuğu olmayan, bacağı çap olan, ve Felç geçiren Alevî vatandaşları tarafından da bolca ziyaret edilmektedir. Mezarın yanında çıkan su ve etrafındaki ağaçlar kutsal sayılmaktadır. Bu yüzden yöre halkı, söz konusu zatın buradaki suyu ve ağaçlarını vermediğine inanılmaktadır. Bu yüzden, suyun burada içilmesi gerektiği

¹⁰ K.K: İhsan Doğan, 1936 Büyükyıldız Köyü halkından

¹¹ K.K: Sadullah Çağlar, 1950 doğumlu. Köy halkından

inancı yaygındır. Burada dilekler tutulur, mumlar yakılır ve ağaçlara çaputlar bağlanır.¹²

Kul Himmet: XVI. yüzyıl şairlerden birisi olan kul Himmet'in Türbesi, Almus ilçesine bağlı, ilçeye 28 km uzaklıktaki bir Alevî köyü olan Görümlü Köyü'ndedir. Türbe sekizgen köşeli olup üzeri bir külahla kapatılmıştır. Türbe içerisindeki lahitin üzeri bez örtülerle örtülmüş olup, türbe duvarlarında Hz. Ali, Atatürk, on iki imam ve Aleviliği simgeleyen resimler bulunmaktadır.

Kul Himmet Pir Sultan'ın müridlerinden bir Bektaşî şairi olup, Şah İsmail ve bazı İslam büyüklerine şiirler yazmıştır. Ozanın 150'ye yakın nefesi ve orijinal bir cönkü bulunmaktadır

Türbe, yöredeki Alevî-Bektaşî zümrelerinin yanısıra, Yozgat, Çorum, Amasya ve yurdun her tarafından gelen Alevî- Bektaşî zümreleri tarafından, her türlü dilek için sıkça ziyaret edilmektedir. Burada mumlar yakılmakta, bez-çaputlar bağlanmakta ve kurbanlar kesilmektedir. Ayrıca burada, her yıl Ağustos ayında "Kul Himmet Kültür Etkinlikleri" adı altında bir şölen düzenlenmekte, bu şölene yurt içi ve dışından pek çok kimse katılmaktadır.

Hamza Abdal Tekkesi: Mezarı Almus İlçesine 18 km uzaklıkta bir Alevî köyü olan Armutalan Köyü sınırları içerisinde, Almus Baraj Gölü kıyısındaki hafifçe yüksek bir tepe üzerindedir. Mezarın etrafı, yaklaşık 1 metre yüksekliğindeki bir duvarla çevrili olup mezarın üzeri açıktır. Mezarın etrafı çam ağaçları ile çevrilidir. Buradaki zatın tarihi şahsiyeti hakkında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Mezarı, 1966'da Almus Baraj Gölü yapılıncaya, baraj suları altında kalacağı için şimdiki yerine taşınmıştır.

Buraya, köydeki ve civardaki Alevi vatandaşlar her türlü dilek için gelmekte, adaklar adamakta, mezarın baş ucundaki mezar taşının sağında mumlar yakılmakta ve yanındaki çam ağaçlarına çaputlar bağlanmaktadır. Pek çok ziyaretçinin geldiği türbenin toprağı da kutsal sayıldığından, buradan alınan toprak (cöher) suya karıştırılıp içilmektedir. Ayrıca, gençler askere giderken,sağ-salim bir şekilde geriye dönecekleri inancıyla üzerine isimlerini yazdıkları bir tahta parçasını mezarın baş ucundaki ağaca çakmakta veya buradan aldıkları taşları yanlarında bulundurmaktadırlar. Dilekler yerine gelince burada kurbanlar kesilmektedir.

Halk arasında, köy içerisinde tekkesi bulunan Gonca Zünbül ve İmam Gazi ile Gümenek savaşına katıldığı, bu savaşta yaralanıp yollara düştüğü ve gölün dibindeki eski yerine geldiğinde şehit düştüğü inancı yaygındır. Yine halk arasında, mezarının şimdiki yerine taşınırken cesedinin hiç çürümemiş olduğu söylentisi yaygındır.¹³

¹² K.K: Atike Yılar, yaklaşık 80 yaşlarında, köy halkından

¹³ K.K: Bekir Demirtaş, 1933 doğumlu, Almus İlçesi Armutalan Köyü halkından

Hahı Baba Tekkesi: Akarçay Kasabası (kasaba halkının tamamı Alevîdir) sınırları içerisindeki Kerit Mevkii denen yerde bulunan mezarda medfun olduğuna inanılan zatın, tarihi şahsiyeti hakkında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Tekkede yattığına inanılan zat hakkında şöyle bir rivayet anlatılmaktadır: Hahı Baba'nın öküzü olmadığı halde tarla sürüyormuş. Burada yaşayan köylüler, bu işi merak etmiş ve bir gece tarlanın olduğu yere gelmişler. Bir de bakmışlar ki, Hahı Baba elinde bir ışık, önünde at gibi iki geyikle çit sürüyor. Geyikler köylünün geldiğini görünce ürküp kaçmışlar. Bunun üzerine Hahı Baba, köylülere kızıp beddua etmiş ve onları Turhal'ın Kerit Köyüne sürmüştür.¹⁴

Ahmet Danişmend: Artova ilçesine bağlı kendi ismini taşıyan (sünnî köyü) köyde türbesi bulunan yatacın tarihi şahsiyeti hakkındaki bilgiler bulanıktır. İsminden, Danişmendliler dönemine ait bir zat olduğu muhtemeldir. Halk arasında, bunların beş kardeş oldukları, kardeşlerin en büyüğünün bu olduğu ve diğer kardeşlerinin her meseleyi buna danıştıkları için, adına Danişman denildiği inancı yaygındır.

İsteğe göre, daha çok Perşembe günleri ziyaret edilmekte, bazan burada mum yakılmakta, bez- çaput bağlanmakta ve dilekler dilenmektedir. Dilekler yerine gelince, kurbanlar kesilmektedir. Ayrıca, askere giden delikanlılar buradan aldıkları bir taş yanlarında sakladıklarında, sağ-salim geri döneceklerine inanmaktadırlar

Efendinin İzi: Başçiftlik İlçesine bağlı Erikbelen Köyü'nde (Alevî köyü) yayla yolu üzerinde bulunan bir mezarın yanındaki kaya üzerinde bulunan ve atın ayak izine benzeyen bir oyuktur. Bu oyuğun, Hz. Ali'nin atının ayağının izi olduğuna inanılmakta ve oyuk çeşitli vesilelerle ziyaret edilmektedir.

Bun Dede: Erbaa ilçe merkezinde (eski kasabada), Şevki Önder adlı bir zata ait evin zemin katında türbesi bulunan zatın asıl ismi Şeyh Muhittin Efendidir. Tarihi şahsiyeti hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Rivayete göre; mezarı başka bir yere taşınmak istenmişse de, rüyada taşınmamasını ihtar etmiştir. "Allah'ın izniyle bunalanı bunda koymam, daralanı darda koymam" dediğine inanıldığından "Bun Dede" diye isimlendirilmiştir.¹⁵

Türbe, her gün (daha çok Perşembe günleri) gerek Sünnî ve gerekse Alevîler tarafından türlü hastalıklar için, ayrıca evde kalan kızlar tarafından ziyaret edilmekte, adaklar adanmaktadır. Türbe dışında bulunan bir taş üzerinde, yerden rasgele alınan taşlar çiftlenmekte, taşlar tek gelirse dileğin kabul olacağına, çift gelirse kabul olmayacağına inanılmaktadır. Dilek kabul olunca kurban kesilmektedir. Türbe, Çorum, Ankara, Amasya ve diğer çevre illerden gelenler (daha çok Alevîler) tarafından da ziyaret edilmektedir.

¹⁴ Emin Ulu, *100. Yılında Almus*, İstanbul 1987, s.199

¹⁵ Şehri Temiz- Şükrü Peynirci, *Erbaa*, Erbaa 1996, s.220

Şamlı Evliya: Erbaa Koçak Kasabası yolu üstünde, Sarmatut adı verilen bir tepecik üzerindedir. Burada, etrafı duvarlarla çevrili iki mezar bulunmaktadır. Yanlarında küçük bir mescit yapılmıştır. Mezarların dışına takılan tabelaya, adlarının Muhammed Emin ve Muhammed Said olup, Horasan evliyalarından oldukları ve Hicri 780 tarihi düşülmüştür.

Burası, Sünnî ve Alevîler tarafından, her türlü dilek için, (daha çok çocuğu olmayanlar ve felçliler tarafından) üç perşembe veya üç cumartesi günü arka arkaya ziyaret edilmekte, dilekler dilenmekte, mumlar yakılmaktadır. Buradan alınan toprak (cöher) şifa amacıyla yutulmaktadır. Ziyaret, Ankara, Amasya ve çevre illerden gelen (daha çok Alevî) pek çok kimse tarafından ziyaret edilmekte, dilekler yerine gelince burada kurbanlar kesilmektedir.¹⁶

Aydın Baba: Erbaa ilçesine bağlı Aydınsofu Köyü (Sünnî köyü) Yiğmacı Mevkiinde, pelit ağaçları ile çevrili, kare planlı ve üstü kapalı bir mekanda medfun bulunduğu inanılan zatın, Horasan Evliyalarından olduğu söylenmektedir. Buraya Çıglık Tekkesi de denir.

Türbe, genellikle Cumartesi günleri, çocuğu çok ağlayanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Buraya getirilen çocuk ağlatılmaya çalışmakta, eğer çocuk ağlarsa düzeleceğine inanılmaktadır. Bazen, ağrılarının burada kalacağı inancıyla etrafındaki pelit ağaçlarına çivi çakıldığı da görülmektedir. Söz konusu ağaçlardan alınan başına büyük bir felaketin geleceğine inanılmaktadır.¹⁷ Halk arasında, Halbur Deresi'nden abdest aldığı görenlerin olduğu iddia edilmektedir.¹⁸

Keçeci Baba: Erbaa'ya 31 km uzaklıktaki, kendi adını taşıyan köyün (Alevî köyü) merkezindeki kapalı mekan içerisinde medfundur. Asıl adı Ahi Mahmud-u Veli'dir. Türbe içerisinde bulunan mezarların ailesi olduğuna inanılmaktadır. Türbe içerisi Hz. Ali, on iki imam ve Aleviliği simgeleyen resimlerle doludur. Türbede, Atatürk'ün de resmi bulunmaktadır. Kendisi ile ilgili birkaç rivayet mevcuttur. Bunlardan er meşhuru şöyledir. Ününü duyan devrin sultanı kendisini sarayına davet ederek, bir keramet göstermesini ister. Keçeci Baba, bunun üzerine cebinden bir oda dolusu keçe çıkarır. Öyleki bu keçelerle sultanın sarayı bile donatılmış. İşte bu yüzden, Keçeci baba lakabını almış.

Keçeci Baba'nın Horasan Evliyalarından olup, H. 750 (M. 1349)'da burada şehit düştüğüne ve ayrıca iki oğlundan birinin kendi yanında, diğerinin ise Rusya'da şehit düştüğüne inanılmaktadır.¹⁹ İsminin Ahi diye anılması, onun bu esnaf teşkilatına bağlı bir derviş olduğu fikrini doğurmaktadır. Türbedeki sancağın demir arması üzerinde, Osmanlıca olarak "Hoca Mahmud Veli" diye yazılıdır. Bektaşî Velayetnamesine göre; Keçeci Baba

¹⁶ K.K: Fazlı Gün, 1936 Koçak Kasabası doğumlu, tekkesin

¹⁷ K.K: Kadir Keskin, 1934 doğumlu, köy halkından

¹⁸ Ş. Temiz- Ş. Peynirci, a.g.e. s.218

buraya Horasanın Nişabur şehrinde 13' yüz yılda gelmiş olup, Ahmet Yesevi'nin talebesidir.²⁰ Halk arasında, evlerin iki katlı yapılmasına izin vermediğine inanıldığından, köydeki evler tek katlı olarak yapılmaktadır.

Türbe, Tokat yöresindeki ziyaret yerlerinin en ünlülerinden birisi, hatta en ünlüsüdür. Sünnî ve Alevî farketmeksizin yöredeki vatandaşlarımızın dışında yurdun dört bir yanından ve hatta yurt dışından gelenler tarafından özellikle akıl hastalıkları için ziyaret edilmektedir. Buna sebep olarak bizzat, Keçeci Baba'nın şöyle bir sözü rivayet edilmektedir. "Azan, deliren burada şifa bulur inşaallah." İşte bu sebeptendir ki, akıl hastalıkları, ruh sıkıntıları, cin çarpması ve kuduz hastalıkları için bolca ziyaret edilmektedir. Bu tür hastalığa duçar olanlar, türbe girişindeki toprakla efsunlanmakta, buradaki kutsal sudan (zemzem deniyor) içirilmekte ve türbe girişinin sağ tarafındaki özel bir odada el ve ayaklarından zincirle duvara bağlanmaktadır. Düzelecek hastanın gece kendiliğinden çözüleceğine inanılmaktadır.

Türbe, bu hastalıkların dışında, yurdun her tarafından, hatta yurt dışından gelenler tarafından her türlü hastalık ve dilek için sıkça ziyaret edilmektedir. Türbenin yanında bulunan mescidin pencereleri, çeşitli dilekler için bağlanan çaputlarla ve yanmış mum artıkları ile doludur. Türbe dışında bulunan, yaklaşık 50 cm. eninde ve bir metre boyundaki bir taş (bu taşın, Keçeci Baba'nın Horasan'dan yola çıkarken fırlattığı değneği olduğuna inanılmakta) ve taş "satı taşı" adı verilmektedir. Çocuğu olmayan kadınlar bu taşı öper, dilek diler ve önünde saygıyla eğilirler. Bazen, burada, kaynanaları tarafından temsilî bir şekilde, başka bir kadına satılır. Böylece çocuğun olacağına inanılır.²¹ Türbeyi ziyarete gelen Aleviler'in, bu ziyaret esnasında, türbe kapısı önünde yere eğilerek (el ve dizleri üzerine çökerek) türbeye yaklaşmaları, o şekilde iken ellerini mezarın her tarafına sürmeleri ve onun her tarafını öptükten sonra, yine aynı şekilde (ayağa kalkmaksızın) yüzleri türbeye dönük bir şekilde ziyareti tamamlamaları dikkat çekicidir.

Türbe, Tokat yöresindeki Sünnî ve Alevilerdeki ziyaret inanç ve uygulamalarındaki benzer ve farklılıkların en barız şekilde görüldüğü protipi oluşturmaktadır.

Melik Gazi: Türbesi, Niksar ilçe merkezinde, kendi adını taşıyan mezarlığın tepesindedir. Danişmendliler'in birinci hükümdarıdır. Selçuklu hükümdarı Alp Arslan'ın emirlerinden olup, onun emriyle Kapadokya'ya gelerek, önce Sivas ve Kayseri, daha sonra ise, Komanat, Turhal, Çorum, Niksar, Amasya, Osmancık, Çankırı ve Kastamonu havalisini zaptederek,

¹⁹ Ş. Temiz-Ş. Peynirci, a.g.e., s.221-222

²⁰ Emin Ulu, "Keçeci Baba, Ali Mahmut Veli", Tokat Kültür Araştırma Dergisi, Sayı.10, Ocak 1997, Tokat 1997, s.20

²¹ K.K. Ali Aydın, 1950 Keçeci Köyü doğumlu. Tekkeşin

buralarda kendi hükümetini tesis etmiştir. H. 477'de, Canik'te kaleyi muhasara ettiği sırada şehit düşmüş ve şimdiki yerine defnedilmiştir.²²

Mezarı, kare planlı bir yapı içerisinde bulunmaktadır. Türbesi, bir çok kimse (Sünnî-Alevî) tarafından haftanın her günü (daha çok perşembe günleri) çeşitli dileklerle, ziyaret edilmektedir. Ziyaretçiler, mezarın etrafında dua okuyarak üç yada yedi defa dönmekte ve dilekler dilemekte, dilekleri yerine geldiğinde kurbanlarını burada kesmektedirler.²³

Gazi Bolat Baba: Niksar'a bağlı bir Alevî (Sıraç) köyü olan Ormancık Köyü'nde, köy mezarlığı içerisinde, kare planlı ve üstü kapalı bir bina içerisindeki mermer çevrili bir mezarda medfundur. Abdullah Tûsi'nin kardeşi olduğu söylenen zatın türbesi içerisinde, Hz. Ali ve Atatürk'ün resimleri asılı durumdadır.

Her gün (daha çok cuma ve pazar günleri), köy halkı tarafından, her türlü dilek için ziyaret edilmekte olan türbeye, bir takım hastalıklar (felç ve baş ağrısı gibi) için de gelinmektedir. Türbe, geç konuşan ve yürüyemeyen çocukların sahipleri tarafından da ziyaret edilmekte, çocuk kabrin etrafından dolaştırılmaktadır. Hastalar iyileşince ve dilekler yerine gelince burada her türlü (horoz ve tavuk dahil) kurban kesilmektedir.²⁴ Dışarıdaki ağaçlara çeşitli renklerde her türlü bezler takılmaktadır.

Şeyh Mahmud Tekkesi: Mezarı, Pazar ilçe merkezinde, Tekke Mahallesi'ndeki Tekke Camisi avlusunda bulunmaktadır. Cami avlusunda, bundan başka yedi mezar daha vardır. Burada bulunan bir tabelada, bunların Horasanlı oldukları ve isimlerinin şeyh Mahmut, Şeyh Osman, Şeyh Ömer Şeyh Arabi ve Şeyh Ahmet oldukları yazılıdır.

Tekke, gerek ilçe ve gerekse il içerisinde gelen Sünnî ve Alevî vatandaşlarımız tarafından, her türlü dilek için, daha çok, çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilmekte ve bu amaçla akşamları cami içerisine bir elma bırakılmaktadır. İnanişâ göre, sabah elmada bir tınak izi olursa, bunun Şeyh Mahmud'un tınağının izi olduğuna inanılmakta ve bu iz, çocuğun olacağına işaret olarak sayılmaktadır. Dilek yerine gelince adak kurbanları (her türlü) kesilmektedir. Türbenin yanında iki taş daha vardır ki, bunlardan yuvarlak olanı, boynunu tutamayan çocukların başı üzerinde döndürüldüğünde bunun düzeleceğine inanılmaktadır. Cami içerisinde şeyh Mahmut'a ait olduğu söylenen yeşil bir sancak vardır. Sancak, çok yağmur yağdığına, ilçeyi felaketten kurtaracağı inancıyla, halkı tarafından ilçe etrafında dolandırılmaktadır.

Şeyh Yakup : Reşadiye ilçe merkezinde, kendi adını taşıyan mahalle mezarlığı içerisinde bulunan, üstü kubbe ile örtülü kare planlı bir mekanda

²² İ. H. Uzunçarşılı, **Kitabeler II**, İstanbul 1927 s. 69-70

²³ K.K: Salih Çolak, 1930 Niksar doğumlu

²⁴ K. K. Halil Tarakçıoğlu, 1945 Ormancık Köyü doğumlu, tekkeşin

medfundur. Tarihi şahsiyeti hakkındaki bilgiler bulanıktır. Türbe, başkanlığını emekli öğretmen İbrahim Yüce'nin yaptığı "Emir Şeyh Yakup Mezarlıkları Geliştirme Derneği" tarafından yaptırılmıştır.

Türbe, her türlü dilek için il içi ve il dışından gelen Sünnî ve Alevî vatandaşlar tarafından sıkça ziyaret edilmektedir. Özellikle bahar ve yaz aylarında, daha çok Alevî-Bektaşî köylüleri tarafından topluca (kadın-erkek) ziyaret edilmektedir. Bu ziyaretler esnasında burada çeşitli dilekler dilenmekte ve kurbanlar (her çeşit) kesilmektedir. Kesilen hayvanların, önce iç organları bir tavada pişirilip dede veya oradaki misafirlere sunulmakta (buna lokma deniyor), geri kalan kısımları büyük kazanlarda bulgurla beraber pişirilmekte ve orada bulunan vatandaşlar tarafından ortaklaşa yenmektedir.

Dilek dileyen ziyaretçiler, türbenin giriş kapısının solundaki bir taşta taş yapıştırmakta ve dışarıda bulunan ve kutsal kabul edilen sudan içmektedirler. Ayrıca, mezarın ayak kısmından alınan "cöher toprağı" hastalar tarafından şifa niyetiyle yenmektedir.²⁵

Şeyh Hacı Mustafa Efendi: Turhal ilçesi merkezinde, Yeşilirmak kenarında, kendi adını taşıyan caminin yanındaki türbede medfundur. Türbe girişindeki kitabede ölüm tarihinin H. 1208/ 1794 olduğu yazılıdır. Tahsilini İstanbul'da Seyyid Şerif Cürcani'nin feraizinden tamamlamış, şeyh Murat Nakşibendi'nin oğlu Ali Efendiye intisap etmiştir. Kendisine tarikatta hilafet verilmiş, memleketi olan Turhal'da ilim ve irşatta bulunmuştur.²⁶

Nemçe Savaşına katılmış, burada gösterdiği başarılarından dolayı İstanbul'a çağrılarak I. Mahmut tarafından ordu komutanlığına tayin edilmiştir. Şu an türbesinde bulunan hırkanın kendisine ait olduğu ve bundaki kurşun izlerinin bu savaştan kaldığı söylenmektedir. Kendi adını taşıyan camiye bizzat kendinin yaptırdığına, ayrıca, burada medrese ve tekke inşa ettirdiğine inanılmaktadır. Halk arasındaki yanlış bir kanı ile, türbe içerisinde mezarı bulunan kesik baş Abdullah ile karıştırılmaktadır. Kesikbaş ile ilgili şöyle bir rivayet anlatılmaktadır. Devletli Turhal kalesinde kafirlerle sabahtan akşama savaşmış, gün batımına doğru aldığı bir kılıç darbesi ile başı gövdesinden kopmuş ve yuvarlana yuvarlana şu anki yerine gelmiştir. Daha sonra, ailesi sora sora buraya gelmiş, öldüklerinde onlar da burada gömülmüşlerdir.

Kare şeklinde, üzeri kubbe ile örtülü türbe içerisinde bulunan Şeyh Mustafa Efendi ve Kesikbaş, , daha çok cuma ve pazar günleri, her türlü ağrı ve sızısı olan, çocuğu olmayan ve her türlü dileği olan Sünnî ve Alevîler tarafından sıkça ziyaret edilmektedir. Burada dualar okunmakta ve dileklerin kabul edilip edilmeyeceğini öğrenmek için içeride bulunan siyah renkli bir taşı havaya kaldırılmaya çalışılmaktadır. Eğer taş kaldırılabilirse, dileklerinin

²⁵ K.K: H. İbrahim Yüce, 1922 Soğukpınar Köyü doğumlu, emekli öğretmen

²⁶ Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri III**, İstanbul 1972, s.223

kabul edileceğine inanılmaktadır. Ayrıca, dilek için, türbe dışındaki pencere dibinde mumlar yakılmakta ve burada bulunan su, şifa niyetine içilmektedir.²⁷ Ziyaret, üst üste üç ya da yedi kez tekrarlanmaktadır.

Aziz Baba: Turhal'ın Kargın Köyü'nde (Alevî köyü) mezarı bulunan Aziz Baba'nın, tarihi şahsiyeti hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, Horasan Evliyaları'ndan olduğu, soyunun Hz. Muhammed'e dayandığı, Ali Haydar sülalesinden olduğu ve Erbaa'daki Keçeci Baba'nın torunu olduğu şeklinde rivayetler bulunmaktadır.

Türbe, çevredeki Alevî-Bektaşî köylüleri ile beraber dini bayramlarda, özellikle ilkbahar ve sonbaharlarda, köylerine bolluk ve bereket getirmesi amacıyla ziyaret edilmektedir. Bir tören havası içerisinde geçen şenliklerde, ortaklaşa kesilen kurbanların etleri hep beraber yenilmektedir. Ayrıca, türbe, hırsızlık yapan veya uygunsuz fiillerde bulunan kimseler için, bir psikolojik yargılama merkezi olarak da kullanılmaktadır.²⁸

Mahmut Dede Türbesi: Turhal'a bağlı Erenli Köyü'nde (Alevî köyü) mezarı bulunan şahsın, tarihi şahsiyeti hakkında her hangi bir bilgi mevcut değildir. Köyün içerisinde bulunan çeşmeyi kendisinin yaptığı söylenmektedir. Halk arasında, daha çok "kuzu kıran" diye isimlendirilmektedir. Bu ismin kendisine verilmesi ile ilgili şöyle bir rivayet mevcuttur: Bir gün, evine gelen misafirlere tam 40 kuzu kesip pişirdikten sonra kuzuları yeniden diriltmiş fakat, kuzunun birinin ayağı topal kalmıştır. Bu yüzden, Keçeci Baba, ona, "kuzu kıran" demiştir.

Mahmut Dede, köylüler tarafından, her türlü dilek için ziyaret edilmekte, burada mumlar yakılmakta, çaput bağlanmakta ve kurbanlar kesilmektedir.²⁹

Kutsal Kaya (Evliya): Sulusaray ilçesi Karacaören Köyü merkezinde (sünnî köyü) bulunan ve hiçbir özelliği bulunmayan büyükçe bir kayadır.

Kaya, çocuğu olmayan, düşük yapan veya erkek çocuğu olmayan köylü ve çevre köylerdeki Sünnî ve Alevî kadınlar tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaretçiler, kayanın etrafında dua okumak suretiyle üç, beş ya da yedi kez dönmekte ve buradaki dikenlere bez- çaput bağlamaktadırlar. Çocuk, erkek olursa, genellikle bu çocuğa "Kaya" ismi verilmektedir. Kaya, ayrıca çeşitli insan ve hayvan hastalıkları için de ziyaret edilmektedir.³⁰

Muharrem Efendi: Zileli'dir. İslam'ın büyük alimlerinden birisi olup, Fıkıh, Hadis ve Tefsir gibi ilimlerle ilgili eserleri mevcuttur. H. 910-1000 (M. 1505- 1591) yılları arasında yaşamıştır. Ayrıca, Halvetiyye Tarika-

²⁷ K.K: Osman Gençer, 1334 Artova doğumlu, tekkeşin

²⁸ K.K: İsmail Ay, 1939 doğumlu, köy muhtarı

²⁹ K.K: Mahmut Birol, 1955 Amasya doğumlu, köy öğretmeni

³⁰ K.K: Ömer Sezer, 1945 doğumlu, köy muhtarı

tı şeylerinden olduğu belirtilmektedir.³¹ Mezarı, Zile devlet hastanesi bahçesinde. Etrafı, yaklaşık bir metre yüksekliğindeki bir duvar ile örülmüş mezarın üzeri açıktır. Babasının mezarı da buradadır.

Her dilek için, genellikle Perşembe günleri ikindiden sonra (gerek ilçe ve gerekse il içi ve il dışından gelen Sünnî ve Alevî vatandaşlarımız tarafından) ziyaret edilmektedir. Burada dualar okunarak her çeşit dilekler tutulmakta, mumlum için özel olarak yapılmış bölümde mumlar yakılmakta ve mezarı çevreleyen duvarların üzerine bulgur bırakılmaktadır. Alevîler, hemen hemen bütün ziyaret yerlerinde adet olarak yaptıkları üzere, buradaki mezarı ziyaret ederken de, önce mezar taşlarını öptükten sonra dua etmekte ve adak adamaktadırlar. Ziyaret, üst üste yedi perşembe tekrarlanmaktadır.

Şeyh Ahmet Dede : Mezarı, Zile'nin 8 km kadar kuzeybatısındaki Kepez Köyü'ndeki bir tepe üzerindedir. Halk arasında, Horasan Erenleri'nden Seyyid Ahmet Kebir olduğu ve buraya bizzat Hacı Bektaş'ın emri ile geldiği inancı yaygındır. Kendisiyle ilgili şöyle bir rivayet bulunmaktadır: Bir gün, padişah ordusuyla beraber savaşa giderken yolu Zile'ye düşmüş. Oldukça kalabalık oldukları için kimse bunları misafir kabul etmek istememiş. Onları misafirlige kabul eden Şeyh Ahmet bunları evine götürmüş. Şeyh Ahmet, bir taşın içine koyduğu arpayı atların önüne koyduğunda, Padişah ve askerleri gülümseyerek: "bu arpa atlara yeter mi?" demişler. Halbuki arpa, atlara yettiği gibi üstelik artmış.³²

Çam ağaçlarıyla çevrili olan mezar, ilçe içi ve dışından gelen, daha çok, akciğer hastası (Sünnî ve Alevîler) olanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Ayrıca, çocuğu olmayan kadınlar tarafından da ziyaret edilmekte, bu amaçla mezarın yanında iki raket namaz kılınmakta ve dua edilmektedir. Ziyaretine gelenler, buradaki ağaçlardan (orada ihtiyaçlarını karşılayacak kadar yararlanabildikleri halde) en ufak bir çöpü bile yanlarında götürdüklerinde rüyalarında rahatsız edileceklerine inanmaktadırlar.

Pir Musa Abdal Türbesi: Türbesi, Zile'ye bağlı Emirören Köyü (Bektaş köyü) girişindedir. Mezarı ve türbesi yakın zamanda yapılmış olup oldukça bakımlıdır. burada medfun olan zatın tarihi ve dinî şahsiyeti hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Türbe, rüyasına girdiği iddia edilen, Ahmet Karabulut (Alevî dedesi)'in önderliğinde yaptırılmıştır. (söz konusu şahıs, aynı zamanda eski bir mebus olup, aslen Tuncelilidir olan şu an Ankara da ikamet etmektedir. Türbe, bitişiğindeki cemevi, camii, mutfak ve kamelyalarla bir külliye oluşturmaktadır. Türbe içerisindeki duvarlar Hz. Ali, Atatürk ve on iki İmanın resimleriyle süslenmiştir. Türbenin yaklaşık 400 metre kadar uzağındaki bir tepe üzerinde bulunan ve üzerinde pir Musa Abdal'ın oturması sebebiyle bir oyuğun oluştuğuna inanılan düz bir kaya daha

³¹ Semra Meral- Yusuf Meral, *Zile'de Camiler, Türbeler, Veliler ve Efsaneler*, İst. 1991, s.41

³² Mehmet Yardımcı, *Halkbilim ve Edebiyat Yazıtları*, Malatya 1993, s.226-227

vardır ki, bu taş da halk tarafından kutsal kabul edilmektedir. Çeşitli dilekler için ziyaret edilen taşın yanındaki küçük çalılara ve ağaca çaputlar bağlanmaktadır.

Türbe, il içi ve dışından gelen Alevîler tarafından (özellikle toplu olarak) her türlü istek ve hastalıklar için, bilhassa felçliler, kuduz hastası olanlar, rüyada vesvesesi olanlar, evlenmeyen kızlar ve çocuğu olmayan kadınlar tarafından sıkça ziyaret edilmektedir. Türbe girişi kapısı oldukça alçak yapıldığından, içeri ancak eğilerek girilebilmektedir. İçeri girenler, içerideki mezarın taşları öpmekte, mezarın etrafında dolandıktan sonra, dışarıdaki özel mumlukta mum yakmakta ve dışarıda bulunan ağaçlara çaput-bez bağlamaktadırlar. Türbe yakınında bulunan ve buraya sonradan getirilen su da kutsal kabul edilmekte ve şifa niyetine içilmektedir. Dilekler kabul olduğunda, buraya getirilen kurbanlar, özel olarak hazırlanan bölümde kesilmekte ve etler büyükçe kazanlarda pişirilerek ziyaretçiler tarafından beraberce yenilmektedir.

2-Yöredeki Sünnî ve Alevî Unsurların Ziyaret İnanç ve Uygulamalarındaki Benzer ve Farklı Uygulamalar

Bu makalede sadece önemlilerini verdiğimiz ziyaret yerlerinin coğrafi dağılımı dahi göz önüne alındığında, ziyaret fenomeninin, Tokat ve çevresindeki gerek Sünnî ve gerekse Alevî unsurlar arasında oldukça yaygın dinî-sosyal bir olgu (fenomen) olduğu görülmektedir. Bu inanç ve uygulamalar üzerinde, hiç şüphesiz Türkler'in tarih boyunca tecrübe ettikleri farklı din ve kültürler ile, Anadolu'daki mevcut payen kültürlerin de bir takım etkilerinden söz etmek mümkündür.

Burada, en tipik örneklerini sunduğumuz ziyaret yerleri ve bunlara ilişkin geliştirilen dinî pratikler dikkatle analiz edildiğinde, yöredeki Sünnî ve Alevîlerde, ziyaret olgusunun algılanışı, ziyaret yerlerinin morfolojisi, buldukları sosyo-kültürel çevreler, bunlara yönelik sebepleri, beklentiler, ziyaretçi olgusu (buralara yönelen kimselerin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapıları), ziyaret zamanı ve nihayet söz konusu mekanları ziyaret esnasında uyulacak mensekler ve bunlara ilişkin geliştirilmiş dinî pratiklerde, çok büyük benzerliklerin yanısıra, önemli farklılıkların da olduğu dikkati çekecektir. Zira bu olgu,- ister Sünnî, isterse Bektaşî- Alevî olsun- ortak bir tarihi süreci paylaşan ve aynı dinî tecrübelerden geçen insanların, oldukça uzun bir sosyo-kültürel süreçte ortaklaşa olarak meydana getirdikleri ve beraberce paylaştıkları bir dinî kültür ögesidir. Söz konusu benzerlik ve farklılıkları şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

a-Ziyaret Yerlerinin Morfolojisi (Yapısı) ve Tezyini İle İlgili Olanlar

Tokat ve çevresinde en tipik örneklerini sunduğumuz ziyaret yerlerinin morfolojisi incelendiğinde görülecektir ki, yöredeki gerek Sünnî ve gerekse Alevî unsurlar arasındaki ziyaret fenomeninin morfolojisi, ontolojik

olarak bir kısım mezar(türbe), su , ağaç , taş ve dağ gibi bir kısım unsurlarda tezahür etmektedir. Nitekim, burada verdiğimiz misallerde de görüldüğü gibi, yöredeki gerek Sünnî ve gerekse Alevîler'in kutsal kabul ettiği ve bu nedenle ziyarete konu olan yerler içerisinde tüm bu unsurlara rastlanmaktadır. Bunlar arasında, Sünnî ve Alevîlere ait taş (kaya), su, ağaç ve dağ (tepe) gibi unsurlardan meydana gelen ziyaret yerlerinin yapılarında hemen hemen hiçbir farklılık görülmezken, mezar ve türbelerde önemli farklılıklar dikkatimizi çekmektedir. Bu farklılıkları; mezarın veya türbenin yapısıyla ilgili olanlar ve bunların süslemeleri ile ilgili olanlar olmak üzere iki şekilde ele alabiliriz.

Tokat ve çevresinde ziyarete konu olan mezarların büyük bir kısmını, daha çok, köy kültür çevrelerinde, açık arazi ve dağ başlarında bulunan ve *Horasan Erenleri* veya *Horasan Evliyaları* diye isimlendirilen zatlara ait olanlar oluşturmaktadır ki, bu mezarların yapıları, ister Sünnî, isterse Alevî kültür sahasında olsun büyük benzerlikler göstermektedirler. Bunlar, genellikle etrafları taşlarla çevrili üzerleri açık veya basit yapılarla örtülmüş mezarlardır. Örneğin, Yeşilyurt ilçesine bağlı Çıkrık kasabasının'da (Sünnî kültür sahası) mezarı bulunan Çıkrık Evliya ile yine aynı ilçeye bağlı bir Alevî köyü olan Sekücek'te bulunan Edne Hasan³³ tekkesindeki mezar yapıları aynıdır. Her ikisinin mezarının etrafı basit taşlarla çevrilmiş olup, üzerlerinde her hangi bir yapı bulunmamaktadır. Yörede ziyarete konu olan mezarlarının çoğunluğunun üzerlerinde bir bina bulunmamaktadır. Üzerlerinde bir bina bulunan ve daha çok Sünnîlerce rağbet gören mezar ve türbelerin içerisinde en çok dikkat çekenleri, şehir ve ilçe merkezlerinde, Selçuklu veya Osmanlı mimarisi geleneğine göre yapılmış olanlardır. Örneğin, Tokat merkezdeki Sentimur Türbesi bir İlhanlı, Turhal merkezindeki Şehy Mustafa Efendi Türbesi ise Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşımaktadır. Bunun aksine, Alevîlerce rağbet görenler içerisinde tarihi mimari özelliği taşıyanlar hemen hemen hiç yok gibidir. Onların büyük bir kısmı, yakın tarihimizin mezar mimarisi özelliğini taşımaktadır. Bunlar, daha çok, betonla örülmüş, kare planlı yapılardan oluşmaktadır ki, bu türün en tipik örneğini, Niksar ilçesine bağlı Ormancık Köyü sınırları içerisindeki *Gazi Bolat Baba* ziyaret yerindeki türbede görmekteyiz. Bunun yanında, bir külliye hatırlatanlar da dikkat çekmektedir. Nitekim, Zile ilçesine bağlı bir Bektaşî köyü olan Emirören'deki Pir Musa Abdal'ın Türbesi, yanındaki mescid, cemevi, aşevî, misafirhane ve kurban kesme yerleri gibi mekanlarla, tam bir külliye anımsatmaktadır.

Yöredeki Sünnî ve Alevî unsurlarında kutsal bilinen mezarları içerisinde bulunduran ve üzeri bir bina ile örtülen (ister tarihi bir mimarı değeri olsun, isterse günümüz mezar mimarisine göre yapılsın) türbeler arasındaki

³³ Söz konusu ziyaretler için bkz., Y. M. Keskin, a.g.t., s. 218-220

en bariz farklılıklar, türbelerin tezyini hususlarında kendisini göstermektedir. Nitekim, Sünnî kültür sahalarında yer alan ve daha çok bu unsurlar tarafından rağbet gören türbelerin tezyini Alevî kültür sahalarındakilere kıyasla oldukça sâdedir. Örneğin; Sünnî kültür sahalarındaki mezarlarının üzeri, genellikle yeşil renkte ve üzerinde kur'an ayetleri bulunan bir örtü ile örtülü olup, sandukaların üzerlerinde tesbihler bulunurken, Alevî kültür sahalarında yer alanların çoğunluğu -Sünnîlerdeki aksine- oldukça süslüdür. Bu türbelerin tamamı, gerek mezarlarının üzerlerinde bulunan örtüler ve gerekse diğer hususlarda Sünnîlere ait olanlardaki tezyinata sahip olmanın yanında -Zile Emirören Köyü'ndeki Pir Musa Abdal Türbesi örneğinde olduğu gibi- Hz. Ali, On İki İmam, Alevîliği simgeleyen pek çok simge ve Atatürk'ün resimleriyle süslenmiştir.

b- Ziyaret Yerinin Ait Olduğu Sosyo- Kültürel Çevre ve Ziyaretçi Olgusu İle İlgili Olanlar

Burada en tipik örneklerini verdiğimiz ziyaret yerlerinin coğrafi dağılımına baktığımızda, onların,- gerek Sünnî ve gerekse Alevî kültür sahalarında- şehir, ilçe, kasaba ve köy gibi her türlü sosyo-kültürel çevrelerde hayatiyet bulduklarını görmekteyiz.

Yöredeki ziyaret yerlerinin pek çoğu, köylerde bulunmaları hasebiyle, köylü tipi karakteri taşımaktadır. Özellikle Alevî köylerinin tamamında en az bir ziyaret yeri mevcuttur. Bu tür ziyaret yerlerinde, daha çok tabiat ve ona bağımlı köy hayatının tüm karakteristik örneklerine rastlanmaktadır. Bunların çoğunluğu ait olduğu sosyal çevreye hitap etmekle beraber (*ayır ve Hamzaabdal* ziyaretleri örneklerinde olduğu gibi), Erbaa'ya bağlı Keçeçi Köyü'ndeki *Keçeçi Baba* örneğinde olduğu gibi, cazibesini il, ülke ve hatta yurt dışına kadar duyuranlara da rastlanabilmektedir. Buna karşın, ilçe, kasaba ve il merkezinde bulunan türbelerde ise, şehir hayatının daha sofististik ve ritüalist karakteristik örneklerine rastlanmakta ve bunlar, birincilere göre, daha farklı sosyo-kültürel çevrelerden gelen pek çok kimseye hitap edebilmektedir. Tokat merkezindeki *Şeyh Şirvanî*, araştırma sahasında bu türün en tipik örneğini oluşturmaktadır

Yöredeki Sünnî ve Alevîlerdeki ziyaretçi olgusunu cinsiyet, yaş, servet ve kültürlü olmak gibi sosyal değişkenler bazında ele aldığımızda, çok büyük benzerliklere rastlamaktayız. Nitekim, ister Sünnî, isterse Alevî kültür sahalarındaki ziyaret yerleri, belli amaç veya dileklere sahip olan toplumun her kesimi tarafından (kadın-erkek, veya kültürlü-kültürsüz) rağbet görmektedir. Bununla beraber, her iki kültür sahasında da bunlara rağbet edenlerin çok büyük bir kısmını, genelde belli bir yaşa ulaşmış, aynı zamanda belirli bir kültürden yoksun kadınların oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu durum, Alevîler için biraz daha farklıdır. Zira, onlarda, bu türlü yerlere rağbet edenlerin içerisinde hemen hemen kadınlar nisbetinde, her yaştan ve her kültürden erkeklere rastlamak, Sünnîlere göre daha olasıdır. Bu

durum, daha çok, yöredeki Alevî unsurlarının yaşayış tarzlarının çok önemli bir göstergesidir. Öyleki, ziyaret inanç ve uygulamaları, yöredeki Alevîler'in dinî-sosyal ve hatta bütün sosyal hayatlarının vazgeçilmez bir unsurudur.

Ziyaret fenomeni çerçevesinde ziyaretçiler olgusuna mahremiyet algılayışı açısından baktığımızda, bir takım farklılıklarla karşılaşmaktayız. Nitekim, Sünnîler Sünnî islam anlayışına uygun olarak, ziyaret yerlerinde mahremiyet olgusuna daha çok uyar gibi gözükmemektedir. Ancak, yöredeki Alevî unsurlar arasında söz konusu mekanları ziyaret esnasında bu türlü bir mahremiyet algılayışıyla pek karşılaşılmamaktadır. Nitekim onlar, bu türlü yerleri topluca (kadın-erkek) ziyaret etmekten çekinmemektedirler. Hatta onlar bu durumu, toplumsal dayanışmaları için büyük bir vesile olarak da kabul etmektedirler. Örneğin, Zile Emirören Köyü'ndeki Pir Musa Abdal ve Reşadiye merkezindeki Şeyh Yakup, bu tür uygulamaların en sık rastlandığı yerlerdir. Burada ziyaretçiler olgusu bağlamında dikkatimizi çeken önemli hususlardan birisi de, her iki kesimin (Sünnî-Alevî) birbirlerinin ziyaret yerlerine rağbet etmeleriyle ilgili tutumlarıdır. Olaya bu açıdan bakıldığında, Sünnîler'in Alevî kültür sahaları içerisinde olan ve özellikle Alevî unsurların ağır bastığı yerlere pek rağbet etmediklerini görmekteyiz. Örneğin, Almus'a bağlı Bir Alevî köyü olan Armutalan Köyü sınırları içerisindeki *Hamza Abdal'a* hemen hemen hiçbir sünnî gitmediği bizzat bu köylüler tarafından ifade edilmektedir. Ancak, Erbaa ilçesine bağlı bir Alevî köyü olan Keçeci'deki *Keçeci Baba*, en az Alevîler kadar Sünnîler tarafından da ziyaret edilmektedir. Buna karşın, Alevîlerde böyle bir tutumla karşılaşılmamaktadır. Onlar, Sünnîlerce kutsanan hemen hemen bütün ziyaret yerlerindeki objeleri ziyaret etmede her hangi bir beis görmemektedirler

c- Ziyaret Amaç ve Dilekleriyle İlgili Olanlar: Araştırma sahamızdaki ziyaret yerlerine yönelme amaç ve dilekleri göz önüne alındığında görülecektir ki, bu mekanlar, gerek Sünnî ve gerekse Alevîlerce kismetin açılması, çocuk sahibi olmak, malın-mülkün çoğalması, ruhî sıkıntılardan kurtulmak, yağmur duasına çıkmak vb. gibi pek çok benzer ortak amaç ve dileklerle ziyaret edilmektedir. Bununla birlikte, Alevîler, söz konusu mekanlarda gerçekleştirdikleri Hidrellez ve bahar kutlamaları, yayla göçleri şenlikleri ve *Aziz Baba* ziyaretindeki Psikolojik yargılama uygulamaları örneklerinde olduğu gibi bir takım uygulamalarla Sünnîlerden farklılıklar göstermektedirler.

ç- Ziyaret Günü İle İlgili Olanlar: Burada önemlilerini verdiğimiz ziyaret yerlerinin ziyaret vakti göz önüne alındığında görülecektir ki, yöredeki Sünnî ve Alevî unsurlar arasında ziyaretin günü ve vakti kesin çizgilerle belirlenmemiş, her gün ve vakit bu iş için uygun görülmüştür. Bununla beraber, söz konusu mekanlar, gerek Sünnî ve gerekse Alevîler tarafından genelde kutsal kabul edilen Perşembe günleri öğlenden sonra, Cuma günleri ve kandil gün ve gecelerinde sıkça ziyaret edilmektedirler. Burada şunu belirte-

lim ki, Sünnîlerde, ziyaret günü olarak daha çok kutsal kabul edilen gün ve geceleri seçmek zorunluymuş gibi bir temayül görülürken, Alevîlerde böyle bir zorunluluk söz konusu değildir. Nitekim onlar, söz konusu mekanları sosyal hayatlarının her safhasında -gün ve vakit farketmeksizin- bolca ziyaret etmektedirler.

d- Ziyaret Âdâbı, Emir ve Yasakları İle İlgili Olanlar: Yöredeki Sünnî ve Alevî unsurlar arasında ziyaret uygulamaları çerçevesindeki pek çok benzerlik ve farklılıklara ziyaret âdâbı, emirler ve yasaklar hususlarında da rastlamak mümkündür. Nitekim, burada örneklerini verdiğimiz ziyaret yerlerindeki uygulamalar göz önüne alındığında görülecektir ki, gerek Sünnîler ve gerekse Alevîler tarafından söz konusu mekanlar ziyaret edilirken, uygun giysiler giymek, abdestli olmak, buralarda sessiz olmaya dikkat etme, dua okumak,- islamiyet tarafından uygun görülmeyen- bez-çaput bağlamak, mum yakmak, taş yapıştırmak gibi bir çok uygulamalar ortaklaşa paylaşılmaktadır. Ancak, bez-çaput bağlamak, mum yakmak, taş yapıştırmak, oralardan taş veya toprak (cöher) almak gibi uygulamalara Alevîler tarafından daha çok rağbet edilmektedir. Sünnî ve Alevîler arasındaki ziyaret adabı ile ilgili dikkati en çok çeken husus, hiç şüphesiz, türbe ziyareti esnasında türbe girişi esnasında karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, Alevîlerdeki türbe girişlerinde eğilme(elleri ve diz kapakları üzerine çömelme) ve türbe duvarlarını öpme uygulamalarına (*Pir Musa Abdal* ve *Keçeci Baba* örneklerinde olduğu gibi) Sünnîlerde rastlanmamaktadır. Kutsal kabul edilen mekanlardan ağaç veya dal kesip götürmek, her iki grup tarafından da tasvip edilmemektedir.

e- Efsane ve Menkıbelerle İlgili Olanlar: Burada önemlilerini verdiğimiz ziyaret yerleri göz önüne alındığında görülecektir ki, yöredeki Sünnî ve Alevî unsurlar arasındaki ziyaret uygulamalarındaki- bir takım benzerliklerin yanında- en büyük farklılık, buralarda yatan veya yattığı farz edilen kimselerle ilgili anlatılan efsaneler söz konusu olduğunda ortaya çıkmaktadır. Nitekim, söz konusu mekanlardaki zatların veli kimseler olduğu, bir olumsuzluk karşısında insanları rüyalarında ikaz etmeleri, namaz kılarken görülmeleri, bizzat canlıymuş gibi gözle görülmeleri, türbe veya mezarları yanındaki ağaç veya bundan kesilen dalları evine götürmeleri rüyalarında korkutmaları vb. şekilde anlatılan efsane ve menkıbelerde büyük benzerlikler göze çarpmaktadır. Bunun yanında, Alevî kültür sahasındaki zatlarla ilgili anlatılan efsanelerin motifleri göz önüne alındığında, bunların çok doğal olarak, Bektaşî-Alevî menkıbeleriyle örtüştüğünü görmekteyiz, Nitekim, az bir yiyecek çok kişiyi doyurmak, kemiklerden tekrar diriltme (*Mahmut Dede*), hayvanlarla konuşma ve onları itaat altına alma (*Hacı Baba*), taş üzerinde Hz. Ali'nin atının izinin bulunması (*Efendinin İzi*) vb. gibi motiflerin bir çoğu, Bektaşî menkıbeleriyle bütünlük arz etmektedir.

SONUÇ

Buraya kadar yaptığımız tahlilleri göz önüne aldığımızda görüyoruz ki, Tokat yöresindeki ziyaret fenomeni- gerek Sünnî ve gerekse Alevî unsurlar arasında- önemli bir yer tutmakta, başta türbe ve mezarlar olmak üzere, ağaç, su, taş, dağ ve tepe gibi bir kısım unsurlarda tezahür etmektedir. Türbelere, yatırlara, ağaçlara, taşlara adaklar adayıp çaput bağlamak, yüksek dağlara ve akarsulara saygılı davranmak gibi bir takım pratikleri kapsayan ziyaret fenomeni, insanın İslâmî bilme derecesi, istek, ihtiyaç ve ihtiraslarını gerçekleştirme zorluğu veya imkansızlığı, güvensizlik gibi sebeplerle, insan varlığını aşan, onun, kendisine imkanlar sağlayabilecek türlü varlıklara yönelmesi gibi din psikolojisi bakımından da büyük önem arz etmektedir.³⁴

Din sosyolojisi açısından ziyaret fenomenine baktığımızda, onun eski ananelerine bağlı, akılcı olmaktan daha çok, duygusal davranan kitlelerin rağbet ettiği dinî-sosyal bir olgu olup, halk dindarlığının önemli bir boyutunu oluşturduğunu görmekteyiz. Söz konusu unsurlar, genel olarak ülkemizde, özel olarak da araştırma sahamızdaki farklı mezhep mensuplarının (*Sünnî-Alevî-Bektaşî*) dinî sosyal hayatları üzerindeki, Türk psiko-sosyal hayatının karakteristik özelliklerini taşıyan kutsal mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Yöredeki Sünnî ve Alevî unsurları arasında oldukça yaygın görülen ziyaret inanç ve uygulamalarında bir takım farklılıklara rağmen önemli ölçüde benzerliklerin bulunması gayet doğal kabul edilmelidir. Zira, araştırma sahamızda, köy, kasaba ve şehir gibi çeşitli sosyo-kültürel çevrelerde karşımıza çıkan ve çeşitli unsurları kapsayan ziyaret fenomeni, kökleri eski Türk dini ve kültürüne kadar uzanan, ülkemiz genelinde olduğu gibi araştırma sahamızda da ortak bir tarihi süreci paylaşan ve aynı dinî tecrübelerden geçen insanlar (*Sünnî ve Bektaşî-Alevî*) tarafından, oldukça uzun bir sosyo-kültürel süreçte ortaklaşa olarak meydana getirilen ve beraberce paylaşılan bir dinî kültür ögesidir.

³⁴ H. Tanyu, Ankara ve Çevresinde, s.327